

УДК 811'25

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Жук Т.В.

Стаття присвячена проблемі перекладу російських наукових текстів українською мовою.

Ключові слова: науковий стиль, текст, термін, термінологія, переклад, проблеми перекладу, складнощі.

В статье рассматривается проблема перевода русских научных текстов на украинский язык.

Ключевые слова: научный стиль, текст, термин, терминология, перевод, проблемы перевода, сложность.

The article deals with the problem of translation the Russian scientific texts into Ukrainian.

Key words: scientific style, text, term, terminology, translation, problems of translation, difficulties.

Чільне місце в системі стилів мовлення займає науковий стиль, завданням якого є точно викладати наукову інформацію. Він функціонує в різних формах вираження наукової думки – писемній та усній – і реалізує передусім мислетвірну, номіна- тивну та пізнавально-інформативну функції, доповнені функцією доказовості.

Переклад наукових текстів – це складне явище, у дослідженні якого в центрі уваги виявляються соціальні, психолінгвістичні, психологічні та культурні аспекти. Це цілеспрямований процес відтворення письмового чи усного тексту або вислову засобами іншої мови. Процес перекладання охоплює такі етапи: 1) зорове чи слухове сприймання інформації чужою мовою, усвідомлення її змісту; 2) аналіз інформації мовою оригіналу й синтез рідною мовою; 3) відтворення змісту рідною мовою. Він один із найважливіших шляхів взаємодії національних культур, дієвий спосіб міжкультурної комунікації, невід’ємна частина людської цивілізації, в якій існують різні етноси та культури. Протягом своєї багатотисячолітньої історії переклад відіграв одну з найважливіших соціальних ролей, здійснюючи міжмовні контакти не тільки між різними народами, але й між культурами та літературами.

Мета будь-якого перекладу – донести до читача, який не володіє мовою оригіналу, і ближче ознайомити його з відповідним текстом. Оскільки переклад – це передавання змісту, то перекладаються не слова, граматичні конструкції чи інші засоби мови оригіналу, а думки та зміст. Згідно з

теорією перекладу, на думку лінгвістів, неперекладних матеріалів не існує – є складні для перекладу тексти [5]. Перекласти – означає точно й повно висловити засобами однієї мови те, що вже зафіксовано засобами іншої мови у нерозривній єдності змісту й форми. Як зазначає Швейцер, переклад – це “унікальна сфера мовленнєвої діяльності, де мають значення не тільки різні мови, а часом і різні цивілізації” [6].

Складнощі під час перекладання наукових текстів пов’язані, “по-перше, з недостатнім знанням мови оригіналу, по-друге, з недостатнім знанням суті предмета, по-третє, з недостатнім знанням мови, якою перекладають, або з відсутністю в цій мові готових відповідників для висловлення того, що вже було висловлено засобами мови оригіналу” [5].

Основною складністю під час перекладу українською мовою наукових текстів є те, що “неправильно добирають українські еквіваленти загально-вживаних лексем російської мови, перекладають дослівно усталені словосполучення, а постійне тиражування одних і тих помилок у наукових текстах веде до розхитування мовної норми” [7, с. 604].

Значні проблеми під час перекладу текстів наукового стилю спричиняють:

1) активні дієприкметники теперішнього часу із суфіксами -уч- (-юч-), -ач-(-яч-), які досить активно вживаються у текстах наукового стилю російської мови. Треба пам’ятати, що такі дієприкметники в українській мові не властиві, оскільки є кальками з російської мови. Їх варто замінити іменниками,

прикметниками, описовими зворотами, рідше – дієприслівниками: **желающий** (бажаючий) – потрібно охочий; **знающий** (знаючий) – потрібно обізнаний, тямущий, досвідчений, знавець; **нержавеющий** (нержавіючий) – потрібно нержавіючий; **вступающий** (вступаючий) – потрібно вступниктощо;

2) переклад російських конструкцій із дієприкметником **следующий** (слідуючий), який в українській мові неможливий навіть теоретично, оскільки немає дієслів, від яких він міг би утворитися. Він перекладається: а) словом **наступний** (у часовому й просторовому значенні): *следующее задание* (наступне завдання); б) словом **такий** (перед переліком або поясненням);

3) конструкції з активно вживаним російським дієсловом **является**, яке в українській мові вживається тільки в художніх текстах. У науковому стилі вживаються форми **є, виявляється**;

4) конструкції з фразеологічним сполученням “**в качестве кого-то (чего-то)**”. Наприклад, словосполучення *в качестве сетевой операционной системы* слід перекласти так: *як мережева операційна система; но чтобы служить в качестве денег, предмет должен пройти одно испытание ... / але щоб служити (бути) грошима, предмет повинен пройти одне випробування*” [7, с. 604];

5) кальки з російської мови: **приминити** (застосувати), **вияснити** (з’ясувати), **приймати участь** (брати), **об’ява** (оголошення) тощо;

6) плеоназми, тавтологія (*вносити внесок, вільна вакансія, перспективні у майбутньому фахівці*);

7) кліше, які структурують текст, повинні перекладатися як одне ціле: **в отличие** – на відміну; **во многом** – багато в чому; **в настоящее время** – наразі, зараз, нині; **при анализе** – під час аналізу; **как правило** – зазвичай;

8) незнання морфологічних норм:

а) неправильне визначення граматичного роду іменників (наприклад, *кандидатська ступінь* (ж.р.) – потрібно *кандидатський ступінь* (ч.р.); *...надійшли до нас із Сибірі* (ж. р.) – потрібно *із Сибіру* (ч.р.);

б) неправильне вживання іменників II відміни чоловічого роду в Р.в. однини: *факультета, курса, сока, университета* (треба *факультету, курсу, соку, университету*) тощо;

в) неправильне вживання іменників II відміни чоловічого роду в Д.в. однини: *Тарасу Шевченку, профессору Толочку, студенту Василюку* (потрібно *Тарасові Шевченку, профессорові Толочку, студентові Василюку*);

г) неправильне відмінювання чоловічих прізвищ, які закінчуються на приголосний та -ко: *вулиця Івана Франко, площа Тараса Шевченко, брати Кличко, кандидатська дисертація Сергія Шевчук* (потрібно *вулиця івана Франка, площа Тараса Шевченка, брати Клички, кандидатська дисертація Сергія Шевчука*);

г) неправильне утворення ступенів порівняння прикметників та прислівників: *самий краший підхід до розв’язання цієї проблеми* – (треба *найкращий*); *наибольш доцільніше* (треба *найдоцільніше* або *більш доцільно*);

9) неправильне утворення дієслівних форм (починаючий дослідник – потрібно *дослідник-початківець*) тощо;

10) зловживання іноземною термінологією й поняттями, що ускладнюють сприйняття головної думки;

11) не завжди чітке розрізнення паронімів, наприклад, слово **повноваження** означає право, надане зазначеній особі на проведення певних дій (заходів): здійснювати свої повноваження; слово **уповноваження** – надання певній особі дозволу (прав) говорити (діяти) від імені іншої особи: за уповноваженням керівника; слово **показник** означає свідчення, доказ, ознака чогось; переважно у множині – результати про досягнення чогось тощо: *показник культури, показники роботи, економічні показники*; слово **покажчик** – знак, що вказує на напрям руху, розташування чогось, довідкова книжка або довідковий список: *покажчик температуры, алфавітний покажчик*;

12) неправильна словозміна числівників (люди від шестидесяти до семидесяти років – потрібно *люди від шістдесяти до сімдесяти років*).

В українській мові на позначення дій (процесів) бажано вживати віддієслівні іменники, утворені від дієслів недовиконаного виду за допомогою -ення, -ання, -іння, -иття, -іття, -уття: змінювати – змінювання, чекати – чекання, шипіти – шипіння, чути – чуття, бути – буття, взути – взуття.

Складнощі виникають і під час перекладу прийменникових конструкцій. Перш за все варто звертати увагу на їх значення:

1. Російським конструкціям з прийменником **по** в українській мові відповідають конструкції з прийменниками:

а) прийменник **по**, якщо вказується на простір, поверхню, кількість, межі дії: *по обеим сторонам* (по обидва боки); *по сторонам света* (по сторонах світу); *агрегат работает по 10 часов в сутки* (агрегат працює по 10 годин на добу); *идти по следам* (йти по слідах, йти слідами);

б) якщо вказується напрямок, то вживається орудний відмінок без прийменника: *по железной дороге* (залізницею); *по компенсационному каналу поступает сигнал* (компенсаційним каналом надходить сигнал-); *по газопроводам* (газопроводами);

в) у значенні *згідно з чимось* вживається прийменник **за**, **на**, **з**: *по принципу построения* (за принципом побудови); *по запросу клиента* (на запит клієнта); *по интересующим их вопросам* (з питань, що їх цікавлять); *по течению* (за течією); *по другому адресу* (на іншу адресу);

г) прийменники **за**, **з**, **із**, **через** вживається у значенні причини, наслідку та в деяких інших випадках: *по недоразумению* (через непорозуміння); *отпуск по болезни* (відпустка через хворобу); *не однородны по составу* (не однорідні за складом); *по невнимательности* (через неухважність); *доступ по вызову* (доступ за викликом); *работать по плану* (працювати за планом).

2. Прийменник **при** в українській мові має значно вужчу сферу вживання на відміну від російської мови. Тому при перекладі конструкцій з цим прийменником треба пам’ятати, що це уживаний і універсальний прийменник російської мови. Як зазначають С.В.Шевчук та І.В.Клименко, “перекладаючи відповідні прийменникові конструкції, треба бути дуже уважним, бо калькування російськомовних

висловів не тільки позбавляє текст виразності, якої можна досягти вживанням суто українських мовних засобів, а й може змінити зміст цього тексту” [7, с. 607];

В українській мові прийменник *при* не вживається у значенні *під час* (рос. во время) наприклад, рос. *при испытании, при изменении, при выполнении, при измерении* тощо. У таких випадках російський *при* слід перекладати за допомоги *за, під час, коли, для*.

Український прийменник *при* вживається у таких значеннях:

а) розташування (просторової близькості), хоча краще вживати й інші прийменники (*біля, поряд, коло* тощо);

б) підпорядкованості або належності, наявності чогось, обставин, що їх характеризує наявність чогось поряд.

Наукові тексти великою мірою насичені термінами – словами або словосполученнями, які позначають поняття певної галузі науки чи діяльності людини і які теж становлять труднощі під час перекладу з російської мови на українську. Відомі

лінгвісти-термінологи О.Курило, Б.Кінаш, С.Караванський, О.Пономарева, С.Ярема та інші у своїх працях запропонували методи передавання термінів засобами української мови. Вони створили чітку систему словотворчих правил, застосовуючи які можна уникнути непритаманних українській мові мовних конструкцій, досягти точності та однозначності термінів та висловів у тексті. Наукова інформація, як правило, оформляється в письмовому вигляді, отже, для якісного перекладу потрібна термінологічна підготовка, бо, незважаючи на спорідненість, зокрема, російська та українська мови мають суттєві і принципові відмінності у синтаксисі та фразеології. Для перекладу термінів варто послуговуватися словниками останніх років видання.

Отже, перекладаючи російські тексти українською мовою, необхідні розвинуті чуття наукової мови, мовний смак, досконале знання норм сучасної української літературної мови, володіння науковим стилем мовлення й письма, термінологічною лексикою української мови, мовними засобами наукового тексту.

Література

1. Бондаренко В. В. Переклад науково-технічної літератури / В. В. Бондаренко, В. В. Дубічинський, В. М. Кухаренко. – Харків, 2001.
2. Войналович О. Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія процесових понять) / О. Войналович, В. Моргунок. – К., 1997.
3. Даниленко В. П. Теоретичні та практичні аспекти нормалізації наукової термінології / В. П. Даниленко, Л. І. Скворцова // Мовознавство. – 1980. – № 6. – С. 16–21.
4. Олійник О. Російсько-український словник наукової термінології / О. Олійник, М. М. Сидоренко. – К., 1994.
5. Переклад науково-технічних текстів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/intrel/tpp/lecture_12.htm. – Назва з екрану.
6. Пустоварова О. О Актуальні проблеми перекладу. Філологічні науки [Електронний ресурс] / О. О. Пустоварова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2009/Philologia/50738.doc.htm. – Назва з екрана.
7. Швейцер А. Д. Теорія переклада. Статус, проблеми, аспекти / А. Д. Швейцер. – М., 1988. – С. 6, 4.
8. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – К., 2010. – С. 598–612.